

İbn Abbâs Hadisi Bağlamında Hızır Kültürü ve Kimliği

Ahmed ÜRKMEZ¹

Özet: Musa-Hızır kıssası, İslâm literatüründe birçok ilim dalı açısından olduğu gibi hadis ilmi bakımından da önemli bir konudur. İbn Abbas kanalıyla nakledilen sahih bir hadis ise kıssa hakkında Kur'an-ı Kerim'de yer alan bilgilere ilginç detaylar eklemektedir. Bu makale, Kehf suresinin ilgili ayetleri ve söz konusu İbn Abbas hadisin-den hareketle Hızır kültürünü ve kimliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Tefsir ve tasavvuf kitaplarına da sıklıkla atıf yapan bu inceleme doğal olarak Hızır'ın yaşamı ve peygamberliği meselelerine değinecek, Kitab-ı Mukaddes'le mukayeseler içerecektir.

Anahtar Sözcükler: Musa, Hızır, Hadis, Kur'an, Hızır'ın yaşamı, Hızır'ın peygamberliği.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in merkezinde yer alan Musa-Hızır kıssası, öteden beri her kesimden insanın ilgi odağı olmuştur. Dilbilimciler onda son derece doğal ünlemler ve akıcı ikili konuşma kalıpları bulmuşlar, tarihçiler olayın taraflarının şahsiyetlerini araştırıp buluş-

¹ Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Bilim Dalı, ahmedurkmez@yahoo.com.

ma ve uğrak yerlerini tartışmışlar, İslâm hukukçuları öncekilerin hukuk anlayışlarına dair ipuçlarını buradan bulup çıkarmışlardır. Olayın rivayete konu detaylarıyla hadisçiler ilgilenirken, bilgi felsefesi bağlantılı bölümlere mercek tutmak felsefecilere, fotoğraftaki öğretmen-öğrenci ilişkilerini incelemek eğitimcilere, ayetlerin nasıl anlaşılması gerektiğine ışık tutmak tefsircilere düşmüştür. Ve nihayet mutasavvıflar, insanlar arası münasebetlerde uyulacak edep kuralları, mistik bilgi teorileri ve benzeri pek çok başlık bağlamında kıssayı yorumlamışlardır.

Aslına bakılırsa bu kıssa, Hz. Musa'nın (as) başından geçen çok çetin bir dayanıklılık imtihanının belgesidir. Genelde hiçbir peygamber, hatta hiçbir mümin haksızlığa ve gayr-i meşruluğa sabrederken, akıl almaz işleri izlemeye katlanmak, özellikle Hz. Musa'nın (as) karakteri göz önüne alındığında son derece zordur.

Diğer yandan gelişmelerin odağında yer alan ve Hızır adıyla anıldığını hadislerden öğrendiğimiz bilgili kul, Allah'ın izniyle Hz. Musa'yı deneme niteliğinde işler yapmaktadır. Hızır'ın halen yaşadığı ve bu tür uygulamaların halen hayatta karşılaşılabilecek durumlar olduğu şeklindeki yaygın inanışlar ise meseleyi herhangi bir bireyin kimliği boyutundan çıkarıp o bireyin ismi etrafında gelişmiş manevi bir kültür boyutuna taşımaktadır.

Bu makalede, öncelikle kıssanın Kur'an-ı Kerim'deki tam metni sunulacak, ardından konuyu aydınlatan İbn Abbâs hadisi çeşitli varyantları birleştirilerek aktarılacak ve incelenecektir. Söz konusu inceleme bir sened tenkidinden çok metin tahlili biçiminde gerçekleşecek, Hızır'ı merkeze alacak ve onun daha ziyade kişiliğiyle alakalı değerlendirmeler hususunda bir sonuca varılmaya çalışılacaktır. Makalenin önceki araştırmalara katkısı ise tasavvuf kültürü ve Kitab-ı Mukaddes'in konuya dair atıflarının da irdelenmesi olarak düşünülebilir.

I. Kur'an-ı Kerim'de Musa-Hızır Kıssası:

Kehf suresinin ilgili ayetlerinin meali şu şekildedir:

Hani Mûsâ beraberindeki gence şöyle demişti: "İki denizin birleştiği yere varınca-

ya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim." Onlar iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti. Oradan uzaklaştıklarında (Mûsâ) beraberindeki gence "Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük." dedi. (Genç), "Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu. Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti." dedi. (Mûsâ): "İşte aradığımız bu idi." dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisin geri döndüler. Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Mûsâ ona, "Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?" dedi. (Adam) şöyle dedi: "Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?" (Mûsâ), "İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim." dedi. O da şöyle dedi: "O halde eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın." Derken yola koyuldular. Nihayet, bir gemiye bindiklerinde (adam) gemiyi deldi. (Mûsâ), "Sen onu içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın." dedi. (Adam), "Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi. (Mûsâ), "Unuttuğum için bana çıkışma ve bu işimde bana güçlük çıkarma." dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında adam onu öldürdü. (Mûsâ), "Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" dedi. (Adam), "Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?" dedi. (Mûsâ), "Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan özre ulaştın (bu son özür dileyişim)." dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. (Adam) hemen o duvarı doğrulttu. (Mûsâ), "İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın." dedi. (Adam), "İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir." dedi. "Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü anlatacağım. O gemi, denizde çalışan bir takım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim; çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince, anası babası mümin insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk. Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik. Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Ben bunları kendi görüşüme göre yapmadım. İşte sen sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."²

II. Konuyla İlgili İbn Abbâs Hadisi:

Hadis kaynaklarındaki veriler, olayın öncesini de kapsamakta ve akış içerisinde ek bilgiler vermektedir. Saîd b. Cübeyr kanalıyla İbn

2 Kehf 18/60-82.

Abbâs'tan nakledilen bir hadiste, konuyla ilgili bir soru üzerine İbn Abbâs'ın Übeyy b. Ka'b'a dayanarak naklettiği uzunca bir nebevî anlatım yer alır. Aşağıda bu anlatımın Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki şekli aktarılacak, diğer sahîh kaynaklardaki metin farklılıkları da anlatıma dâhil edilecektir.³

Saîd b. Cübeyr anlatıyor: İbn Abbâs'ın yanındaydık. Arkadaşlardan birisi bir soru sordu: "Efendim, Nevf el-Bikâli, Hızır'la beraber olan Musa'nın İsrâiloğulları'nın Musa'sı ile aynı şahıs olmadığını iddia ediyor." İbn Abbâs yaslanmış oturuyordu, doğruldu ve bana dönerek "Öyle mi Saîd?" dedi. Ben de "Evet, bunu söylediğini ben de bizzat kendisinden duydum." dedim. Bunun üzerine İbn Abbâs "Allah düşmanı, yalan söylemiş!" dedi ve devam etti: Bana Übeyy b. Ka'b anlatmıştı. O da Resûlullah'tan (sav) dinlemiş. Allah Resûlü (sav) şöyle anlatmış:

Musa (as) toplumuna hitaben bir konuşma yaptı. Kendisine "En bilgili insan kim ki acaba?" diye soruldu. O da "Benim." dedi. Bunun üzerine Allah, bilginin sahibinin kendisi olduğunu belirtmediği için onu kınadı ve ikaz etti. Ve ona şöyle vahyetti: "İki denizin birleştiği yerde bir kulum var; o senden daha bilgili." Musa sordu: "Ona nasıl ulaşabilirim Yarabbi?" Kendisine buyruldu ki: "Bir sepette tuzlanmış bir balık taşı. Balığı nerede kaybedersen işte o zat da oracıktadır." Bunun üzerine, Musa (as) genç yardımcısı Yûşa b. Nûn ile birlikte yola koyuldu. Yürüyerek bir kayaya vardılar. Musa (as) biraz kestirecek oldu. Kaşla göz arasında balık sepetin içinde devindi, sepetten çıktı ve denize düştü. Delikanlı bunu gördüye de "Uyandırmayayım." dedi; uyanınca da haber vermeyi unuttu. Kısacası, balık denizi yara yara kaçtı; Musa ile yardımcısına ise şaşırıp kalmak düştü. Neyse, günün kalan bölümünü ve geceyi yürüyerek geçirdiler. Adamı, olup bitenleri Musa'ya haber vermeyi unuttu. Sabahleyin Musa (as) genç yardımcısına dedi ki: "Öğle yemeyi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük." Musa öngörülen yeri geçinceye kadar hiç yorgunluk hissetmemişti. Yardımcısı ona dedi ki: "Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unuttuğum. Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu. Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti." Musa "İşte aradığımız bu idi." dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisin geri döndüler. Nihayet o kayanın yanına geldiklerinde bir de baktılar ki bir adam; örtüsüne sarılmış... Musa, adama selam verdi. Bunun üzerine adam ona dedi ki: "Sizin oralarda böyle mi selam verirler? Kimsin sen?" -Ben Musa'yım. -Is-

3 Hadis için bkz: *Müsned*, XXXV/43-47 (21114); Buhari, *Tefsir*, (Kehf) 2 (4725), Buhari, *İlim*, 44 (122); Müslim, *Fedâil*, 170 (6163-6167); Tirmizi, *Tefsiru'l-Kur'an*, 18 (3149). Her dört kaynağın da yer verdikleri rivayetler 'Süfyan b. Uyeyne-Amr b. Dinâr-Saîd b. Cübeyr' kanalıyla gelmektedir. Senedlerinde sıhhat problemi yoktur ve içerikleri metnin uzunluğuna rağmen hemen hemen aynıdır.

4 Bu cümlelinin aslı (أَنْتَ يَا رَضِيكَ السَّلَام) "Ne zamandan beri buralarda selam verilir oldu?" diye tercüme edilmeye de müsaittir ki, Hızır'ın evvela "ve aleykümüsselâm" diyerek selâmı alıp sonra konuşmaya başladığını belirten rivayetleri esas alan bazı âlimler bu manayı tercih etmiş ve bu durumu aynı zamanda 'Hızır'ın vatandaşlarının mümin olmadıklarına' delil saymışlardır.

râioğulları'nın Musa'sı mı? -Evet; sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletilen bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı? Hızır dedi ki: "Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?" Ve ekledi: "Bak Musa! Sen bir bilgiye göre hareket ediyorsun: Allah'ın ilminden, yine Allah'ın sana öğrettiği ve benim bilmediğim bir bilgiye göre. Ben de bir bilgiye göre hareket ediyorum: Allah'ın ilminden, yine Allah'ın bana öğrettiği ve senin bilmediğin bir bilgiye göre." Musa "İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim." dedi. Bunun üzerine Hızır ona dedi ki: "-O halde eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın." Musa "Olur." dedi ve Hızır'la beraber denizin kıyısında yürüyerek yola koyuldular. Derken yolları bir gemiye düştü. Gemicilerle konuşup onlara kendilerini taşımalarını söylediler. Adamlar Hızır'ı tanıdılar, "Sâlih kul!" dediler ve ücretsiz taşımak üzere gemiye aldılar. O sırada Hızır, geminin taban levhalarından birini gözüne kestirdi ve sökü� çıkardı. Bunun üzerine Musa ona şöyle dedi: "Millet bizi ücretsiz taşıyor, sen tutmuşsun gemilerine kastediyorsun! Sen onu içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın!" Hızır "Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi. Musa dedi ki: "Unuttuğum için bana çıkışma ve bu işimde bana güçlük çıkarma."

Resûlullâh (sav) buyurdular ki: "Musa'nın bu ilk itirazının kaynağı unutmaydı." O sırada bir serçe geldi; geminin kenarına kondu ve gagasını bir kez suya daldırdı. Bunun üzerine Hızır Musa'ya dedi ki: "Senin bilgin de benim bilgim de, Allah'ın bilgisine (ilmine) nispetle, olsa olsa şu serçenin denizden eksilttiği miktar kadardır." Sonra gemiden çıktılar. Sahilde yürürlerken birden Hızır çocuklarla oynayan bir çocuk gördü. Derhal gidip çocuğun boynunu tutmasıyla çekip kopararak onu öldürmesi bir oldu. Bunun üzerine Musa ona dedi ki: "Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" Hızır "Ben sana, sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?" dedi. Bu ilkinden daha şiddetliydi, ağırdı. Musa dedi ki: Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan özre ulaştın (bu son özür dileyişim). Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Mûsâ "Adamlara geldik; bizi ne ağırladılar, ne yedirip içirdiler. İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın." dedi. Hızır dedi ki: "İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım."

Allah'ın Resûlü (sav) buyurdular ki: "Allah Musa'ya rahmet cylesin. Ne kadar isterdim, dişini sıksaydı da, Allah ikisinin başından geçenleri bize anlatsaydı!"⁵

5 Bilindiği gibi, kıssanın Hızır'ın yaptığı açıklamaları içeren bundan sonraki kısmı Kur'an-ı Kerim'de tamamiyle yer almaktadır. Hadislerdeki son söz, Peygamberimizin (sav) temenni edasındaki bu değerlendirmeleridir.

III. Hızır (as) ile İlgili Bilgiler:

Kıssanın incelenmeye değer pek çok yönü olmakla birlikte, bu yazıda Hızır'ın kimliği ve kişiliği ile ilgili alan incelenecektir. Bu açıdan bakıldığında sırasıyla onun adı ve künyesi, Hızır lakabını alış sebebi, şahsiyeti ve özellikleri ön plana çıkmaktadır.

1. Adı, Nesebi, Künyesi:

Hızır'ın ismi ve baba adı hakkında çok sayıda açıklama vardır.⁶ Kimileri onun doğrudan Hz. Âdem'in oğlu olduğunu söylerlerken, bazıları Kâbil'in, bazıları da Firavun'un oğlu olduğunu iddia etmişlerdir. Diğer bir ilginç görüş de, O'nun Elyesa' olduğu şeklindedir.

Bu rivayetleri bir yana bırakarak genel olarak kabul edilen veriyi sunmak uygun olacaktır. İbn Hacer *el-İsâbe*'de şöyle der:

“Üçüncü Görüş: Vehb b. Münebbih'den gelen bilgilere göre Hızır; Nuh oğlu Sâam oğlu Erfahşed oğlu Âmir oğlu Şâlih oğlu Fâliğ oğlu Melkân oğlu Belyâ'dır. İbn Kuteybe de bu şecereyi kabul eder. Nevevî ise bunu anlatmış ve ‘Melkân yerine Kelmân da deniliyor’ diye eklemiştir.”⁷

2. Hızır Lakabını Alış Sebebi:

Peygamber Efendimiz (sav) buyuruyorlar ki:

“Hızır'a Hızır dendi; çünkü kupkuru, kıraç bir toprağa oturduğunda, oturduğu yer arkasından yeşilliğe büründü.”⁸

Lakabı edinişi hakkında başka izahlara da girilmiştir; fakat bunları nakletmek faydalı olmayacaktır. Burada bilinmesi gereken hu-

6 Bu konudaki bilgilerin dökümü için bkz: Öztürk, Mustafa, “*Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun 2003, sy.14-15, s.259-262.

7 İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Beyrut 1328, I/429. Nevevî'nin açıklaması için bkz: Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Beyrut trs, I/176.

8 *Müsned*, XIII/474 (8113); Buhârî, *Ehâdisü'l-Enbiyâ*, 27; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 19.

sus, Arapça bir kelime olan (Hadır= **أخضر**)'ın yeşil anlamına geldiği ve Türkçeye intikal ederken ses değiştirilerek Hızır'a çevrildiği.

3. Şahsiyeti ve Özellikleri Hakkındaki Tartışmalı Konular

Hızır üzerine yapılan araştırmalarda onun iki yönü özellikle ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi peygamber olup olmadığı, ikincisi ise hâlen yaşayıp yaşamadığıdır.

A. Nebî midir Velî midir?

Hızır'ın Allah tarafından peygamberlikle görevlendirilen bir 'rütbeli kul' mu olduğu, yoksa sadece, Cenabı Hakk'ın iltifat ve ilhâmâtına mazhar olan 'sevgili bir kul' olmakla mı müşerref bulunduğu daima merak edilmiştir. Bunun basit bir meraktan ziyade şer'î ilimlerin temelini ilgilendiren köklü bir tartışma konusu haline geldiği de peşinen belirtilmelidir.

a. Peygamber Olduğunu Söyleyenlerin Delilleri:

Hızır'ın peygamber olduğunu söyleyenlerin başlıca delilleri şunlardır:

a1. Kıssanın en sonunda Hz. Musa'ya söylediği "Ben bunları kendi görüşüme göre yapmadım."⁹ sözü en büyük delil sayılmaktadır. Çünkü eğer kendi başına yapmadıysa, demek ki Allah'ın emri, talimatı ve müsaadesiyle yapmıştır.

Burada insanın aklına iki kritik soru gelip takılmaktadır: Allah ile Hızır arasında -burada adı geçmeyen- bir başka peygamber iletişim yapmış olamaz mı? Allah bir kuluna ilham yoluyla da talimat ve izin veremez mi?

İbn Hacer ilk şüpheye "Bu ihtimal çok uzak. Asıl olan vasıtasızlıktır." diye cevap vermektedir. İkinci ve daha önemlisini ise ilhamın gücü, yetkisi ve sınırı çerçevesinde ele almaktadır: "Kişiye Hı-

9 Kehf 18/82.

zır'ın yaptığı cana kıyma ve insanları boğulmakla burun buruna getirme gibi şeyleri yaptırtacak kadar ileri bir gizli bildirim (vahiy), peygamberden başkası için söz konusu olamaz."¹⁰

a2. Hızır'ı tanıtan ayet-i kerimedeki 'kendisine katımızdan bir rahmet verdiğimiz' ifadesi de bu yönde bir delil olarak görülmektedir. Zira rahmet kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de yer yer peygamberlik anlamında kullanılmıştır. Mesela Hz. Nûh ve Hz. Sâlih'in (as) toplumlarına yönelttikleri "Peki ya o bana tarafından bir rahmet veriyse?"¹¹ sorusunda durum böyledir.

a3. Mantikî delil olarak hüküm tersinden ele alınmakta ve şöyle denilmektedir: "Peygamberdir desek bunun kabul edilmemesi için hiç bir sebep yoktur."¹²

a4. Yüce Allah, "Benden daha bilgili olan kim?" diye soran Hz. Musa'ya "Hızır kulumuz. O senden daha bilgili." şeklinde cevap vermiştir.¹³ Peygamber olmayan birisi nasıl olur da bir peygamberden daha bilgili olabilir? Ve nasıl olur da koskoca Musa Peygamber (as) normal bir varlığın peşine takılıp bucak bucak gezebilir?

b. Veli Olduğunu Söyleyenlerin Delilleri:

Mutasavvıflar ise -istisnâlar hâriç- Hızır'ın bir velî olduğu görüşündedirler. İmam Kuşeyrî, *er-Risâle*'sinde Kur'ân-ı Kerim'deki kerâmet örneklerini değerlendirirken şunları söyler: "Hızır'ın elinde gerçekleşen şeyler de bu grupta yer alır. Bunlar Hızır'a has sıra dışı durumlardır. Mamafih o bir peygamber değildi; sadece bir veli idi."¹⁴

Hızır'ın veliliğine hükmedenler, bu kabullerine delil aramaktan ziyade, Hızır'ın durumunu delil olarak işlemek eğilimindedirler. Bununla beraber, ilk görüşü savunanların delillerini de tartışmış ve değerlendirmişlerdir.

Sözgelimi sûfi bir talebe (mürid) hocasına (şeyhine) sorar: "Hızır

10 İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/430.

11 Hüd 11/28 ve 63. Krş: Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhit*, VI/147.

12 Ebû Hayyân, *age*, I/429.

13 *Müsned*, XXXV/36-38 (21109).

14 Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut 1990, s. 357.

peygamber midir? Bazı âlimler öyle diyorlar. Mesela Buhârî şârihi İbn Hacer 'Hızır'ı peygamber itikat etmek lâyıktır. Çünkü peygamber demezsek, peygamber olmayan biri peygamberden daha âlim manası çıkar' demiş. Ne buyurursunuz?"

Hocası der ki: "Peygamber değildir. O ancak bir kuldur ki Cenâb-ı Hakk ona marifet ikram etmiş, mahlûkatına tasarruf için salâhiyet vermiştir. Nitekim Hızır'a verilen bu marifetin tamamı, ümmet-i Muhammed'in gavslarına da verilmiştir. Hızır bu mertebeye şeyhsiz ve sülûksuz nâil olmuştur. ...Bununla beraber Hızır asla peygamberler ve nebiler derecesine ulaşamaz. ...Peygamber olmayan bir veli, peygamberden daha bilgiç olamaz. Bu itibarla, Hızır'ı peygamber itikat etmeye ihtiyaç yoktur."

Bunun üzerine talebe üsteler, "Hızır'ın peygamberliğine kail olanlar şu âyet-i kerimeyi delil gösteriyorlar." der ve muhâliflerinin ilk delili olarak zikrettiğimiz "Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım." ayetini okur. Şeyhin cevabı şudur: "Bütün gavslar, kutuplar ve diğerleri, hâdis olan bir şey üzerindeki tasarruflarını ancak Allah'ın emriyle yaparlar ve bu peygamberlik ve risâlet değildir. Halkın çoğu bunu bilmez."¹⁶

Gelinen bu son nokta, tartışmaların odak noktasını teşkil etmektedir. Peygamberdir diyenleri, Hızır'ın gerçek statüsünün ne olduğundan çok, verilecek nihai hükmün doğuracağı neticeler ilgilendirmektedir. Yani araştırmanın sonucundan çok, sonucunun sonuçları önemsenmektedir. İşte bunun içindir ki, söyleyeni tespit edilemeyen şu cümleler pek çok kaynakta yer almıştır: "Zındıklıktan kurtulmak için atılacak ilk adım, Hızır'ın peygamber olduğuna inanmaktır. Çünkü zındıklar, O'nun peygamber olmadığından hareketle, velinin nebîden daha üstün olduğu sonucuna varıyorlar."¹⁷

"Peygamber olduğu anlattığımız gibi kesinlik kazanınca, onun

15 Kehf 18/82.

16 ed-Debbâğ, Abdülaziz, *Kitâbü'l-İbriz*, İstanbul 1976, s. 413-414; Mısır 1317, s. 286.

17 Mesela bkz: İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/430. Şeyh ed-Debbâğ'ın 'Peygamber olmayan bir velî' ifadesinin bu bağlamda daha iyi anlamlandırılacağı muhakkaktır. Ayrıca "Velî, Nebîden üstündür" anlayışının sert bir tenkidi için bkz: Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI/156.

veli olduğunu düşünenlere ve velinin zahir şeriat erbabının ulaşamadığı hakikat-i umûra muttali olabileceğine inananlara ne dayanacak bir mesned kalır; ne de tutunacak bir dal.”¹⁸

Hızır'ın manevi statüsüyle ilgili üçüncü ve son görüş, onun bir melek olduğudur. Bu anlayışa göre Allah, bir meleği imtihanı gerçekleştirmesi için görevlendirerek insan kılığına sokmuş ve yeryüzüne gönderip Hazret-i Musa'nın karşısına çıkarmıştır. Bu görüşte olanlar arasında Mevdûdî de yer alır. Mevdûdî, bu akıl almaz, şeriate uymaz uygulamaların ilâhî emre dayandığını ayetlerin açıkça gösterdiğini tekrar tekrar vurgular, seçimini etkileyen faktörleri ortaya koyar ve şöyle der: “...İşte bu nedenle biz, Hızır'ın bir melek veya insanı sınırlayan kanunlardan âzâde başka bir yaratık olması gerektiği sonucuna vardık.”¹⁹

Öte yandan pek çok ilim adamı bu teoriye kökten karşıdır. İmam Nevevî, Müslim Şerhi'nde 'melektir' görüşünü üçüncü sırada nakleder ve “Bu çok garip ve bâtıl.” yorumunu yapar.²⁰ Âlûsî de bu değerlendirmeye katılmaktadır.²¹ İbn Kesîr ise “Bir melek olmasıysa gerçekten tutarsızdır.” demektedir, ama neden böyle dediğini açıklamamaktadır.²²

B. Öldü mü Yoksa Yaşıyor mu?

Bilindiği gibi, halk arasında, Hızır'ın yaşadığına ve ihtiyaç sahiplerine yardım ettiğine dair yaygın ve yerleşik bir kanaat vardır. Bu kanaat o kadar güçlüdür ki, beraberinde getirdiği yan telakkiler bile belli bir kesinlik seviyesini (pratik açılarından) yakalamıştır. Son derece özel duaların muhtevasında Hızır'ın adı anılır olmuş, Hıdırellez (Hızır-İlyâs) şenliklerinin icrası örf içerisinde yaygın bir hal almıştır.²³

18 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I/328.

19 Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İstanbul 1991, III/189-190.

20 Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, Beyrut 1995, XV/111.

21 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut trs, XV/319.

22 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I/328.

23 Geniş bilgi için bkz: Ocak, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyâs Kültü*, Ankara 1990, s.103-115 ve 141-162.

Peki Hızır'ın hayatta olup olmadığı hakkında İslam âlimleri ne-ler söylemektedirler? Dayandıkları delillerin hiç olmazsa teorik an- lamda geçerliliği nedir? Hızır yaşıyor mu?

a. Öldüğünü Söyleyenlerin Delilleri:

Hızır'ın öldüğünü söyleyenlerin başlıca delilleri şunlardır:

a1. "Senden önce hiçbir beşere kalıcılık vermedik."²⁴ âyeti en önemli delil konumundadır. Zira bu âyet her beşerin öleceğini açık-ça beyan etmektedir.

a2. Peygamber Efendimizin (sav), ömrünün son günlerinde bir yat-ısı namazı sonrası ashâbına dönerek serdettiği "Yüz yıl sonra, şu anda dünyâ üzerinde canlı olanlardan hiç birisi kalmayacak."²⁵ hadîs-i şe- rifi de ayrı bir delildir. Buhârî, kendisine Hızır'ın yaşayıp yaşamadığı sorulunca "Olabilir mi öyle bir şey?" demiş ve bu hadisi okumuştur.²⁶

a3. "Benden sonra peygamberlik yoktur; peygamber de gelmeye- cektir."²⁷ hadisi de, Hızır'ın ancak bir peygamber olabileceği kana- tiyle yan yana düşünüldüğünde bu yönde bir fikir verebilmektedir.

a4. Hızır'ın hâlen yaşamadığını düşünenler, bir takım tarihi olay- lara da atıfta bulunmakta ve şu gerekçeleri gündeme getirmektedir- ler: Şayet Hızır Resûlullâh (sav) zamanında sağ olsaydı mutlaka gelip ona biat ederdi. Hâlbuki böyle bir müracaat sabit değildir. Hem Bedir günü Peygamberimiz (sav) "Yârabbi, bu topluluğu da helak edersen yeryüzünde sana tapan kimse kalmayacak!"²⁸ diye feryat ederken ne- redeydi? Hz. Musa'ya yoldaşlık eden bir insan "Allah'a yemin ediyorum, eğer Musa sağ olsaydı bana tabi olmaktan başka yapabilecek bir hareket bulamazdı."²⁹ hadisine kulak vermez mi? Üstelik Cenabı Hak, peygamberlerden "Sizi doğrulayan bir peygamber geldiğinde ona inanacak ve destek olacaksınız."³⁰ diye mîsâk almadı mı?³¹

24 Enbiyâ 21/34.

25 Buhârî, *İlim*, 41; *Mevâkitü's-Salât*, 20; Ebû Dâvud, *Melâhim*, 18; Tirmizî, *Fiten*, 64.

26 İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/435-436.

27 *Müsned*, XXXIX/213 (23795); Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 30.

28 *Müsned*, I/334 (208); Müslim, *Cihâd*, 58.

29 *Müsned*, XXII/468 (14631).

30 Âl-i İmrân 3/81.

Bu görüşe katılanlar arasında Ali b. Mûsâ er-Rızâ, Ebü'l-Huseyn b. el-Münâdî, Ebû Tâhir b. el-İbâdî, Ebü'l-Fadl b. Nâsır, Kadı Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, yukarıda görüldüğü gibi Buhârî ve özellikle savunan İbnü'l-Cevzî yer almaktadır.³² İbnü's-Salâh bu kitleyi kast ederek isim vermeden "Bazı muhaddisler, yaşadığını inkâr etmekle şaz duruma düşmüşlerdir."³³ diyecektir. Ayrıca müfessirlerden Âlûsî ve Kâsımî de bu fikirdedirler.³⁴

b. Yaşadığını Söyleyenlerin Delilleri:

Hızır'ın yaşadığını söyleyenler ve delilleri incelendiğinde ise, nübüvveti hakkındaki bazı hafif tereddütlerin aksine, bu hususta ehl-i tasavvuf arasında herhangi bir görüş ayrılığının olmadığı öncelikle vurgulanmalıdır. Müspet yöndeki bu ortak kanaati vurgulayan ifadelerden bir kısmı şöyledir:

"Şunu da bilesin ki, bu taife (yani ehl-i tasavvuf) Hızır'ın varlığının devamı üzerinde fikir birliği etmiş ve her asrın velilerinden onunla görüştüklerine ve ondan bilgi aldıklarına dair peş peşe haberler gelmiştir. Bu o kadar yaygınlık kazanmıştır ki, iş göz göre göre inkâr edilmesi mümkün olmayan tevatür sınırına varıp dayanmıştır."³⁵

"Allah Teâlâ, Resûllerden dört kişinin bu dünyadaki varlığını Resûlullâh'ın (sav) vefatından sonra da devam ettirmiştir: İdris, İlyâs, İsa ve Hızır. İlk üçü üzerinde ittifak vardır. Sonuncusu (yani Hızır) ise

31 Hızır'ın Resûlullah (sav) ile görüşmesi konusundaki rivayetlerin detayları ve senedlerinin tenkidi için bkz: Uysal, Muhittin, "Tespit ve Yorum Bakımından Hızır'la İlgili Haberler", SÜİFD, X/345-351.

32 İbnü'l-Cevzî'nin konuyla ilgili delillerini ortaya koyduğu müstakil bir risalesi de mevcuttur. Adının 'Ucâletü'l-Muntazır fî Şerh-i Hâli'l-Hadır olduğunu İbn Kesîr'den [el-Bidâye ve'n-Nihâye, I/330, 334] öğrendiğimiz bu risalenin muhtevâsı, kendisine red sadedinde Ali el-Kârî tarafından yazılan el-Hazer fî emri'l-Hadır kitabının içerisinde büyük ölçüde bulunmaktadır.

33 Nevevî, Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lüğât, Beyrut trs, I/176-177. Ayrıca İbn Kesîr de Hızır'ın yaşadığı şeklindeki görüşü cumhura nisbet etmektedir. Bkz: İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, I/328.

34 Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XV/328; Kâsımî, Mehâsinü't-Te'vîl, Mısır 1959, XI/4093-4094. Konuya dair değerlendirmeler için bkz: Çelebi, İlyas, "Hızır", DİA, XVII/407.

35 İbn Atâillâh el-İskenderî, Letâifü'l-Minen fî Menâkıbi Ebi'l-Abbâs el-Muresî ve Şeyhihi Ebi'l-Hasen, Mısır 1357, I/84. (Şa'rânî'nin Letâifü'l-Minen ve'l-Ahlâk'ının hâmişinde)

tartışmalıdır. Tabi bizim dışımızdakilere göre; bize göre değil."³⁶

Nevevî'nin kaleminden dökülen şu paragraf ise herhalde konunun en fazla nakledilen paragrafı durumundadır:

"Hızır'ın yaşayıp yaşamadığı ve peygamber olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Âlimlerin çoğunluğu demişlerdir ki: 'O diridir ve bizim aramızda bulunmaktadır.' Bu sûfiyye ile salâh ve marifet ehline göre tartışmasızdır. Onun görülmesi, kendisiyle bir araya gelinmesi, kendisinden bilgi alınması, ona soru sorulup cevabının dinlenmesi ve onun şerefli mekânlarda ve hayırlı yerlerde hazır bulunması ile ilgili hikâyelerin, ne -çokluğundan ötürü- dökümünün yapılması-na imkân vardır; ne de -şöhretinden dolayı- anlatılmasına ihtiyaç."³⁷

Nakledilen kısımlardan da anlaşılacağı gibi, Hızır'ın hâlen yaşadığına inananların en esaslı delili, gerçek hayatta yaşanan seri mü-lâkatlardır. Bunun da ötesinde, bir adı da 'Muammer' olan Hızır'ın (as)³⁸ tûl-ü hayâtının gerekçesi olarak iki rivayet gösterilmektedir. Bu rivayetlerden ilkinde göre Hızır hayat suyundan (âb-ı hayât veya aynü'l-hayât) içmiş ve ölümsüz hâle gelmiştir.³⁹ İkinci rivayet ise, Hızır'ın Hz. Âdem'in (as) cesedini defnetme işini deruhte etmek suretiyle muammerliği yakaladığı şeklindedir.⁴⁰

Hızır'ın yaşadığına inananların, diğer tarafın delillerine verdikleri cevaplar ise şöyledir:

b1. Âyet-i kerimeyle ilgili olarak "Uzun yaşamak, ölümsüz olmak demek değildir." açıklamasını yaparlar.⁴¹ Bursevî'nin yorumu,

36 İbn Arabî, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, bâb. 73. Daha sonra müellif, bu dört ismin dünya üzerindeki koruyuculuk fonksiyonlarını anlatır. İlgili pasajları tefsirinde nakleden Âlûsî ise bu dörtlü için 'Resûller' denilmesine dikkat çeker ve bunun (yani Hızır'ın nebinin de ötesinde kitap sâhibi bir resûl olmasının) tercih edilmeyen bir görüş olduğunu belirtir. Bkz: Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV/328-329.

37 Nevevî, *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Beyrut trs, 176-177; Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vil*, II/4092; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, I/482-483.

38 İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/429.

39 Bir yönüyle Zülkarneyn'i de içine alan bu rivayet gerçekçi görünmemektedir. Detaylar için bkz: İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/431-432.

40 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I/326. (Rivâyetin kaynağı İbn İshak'tır.)

41 Aliyyü'l-Kârî, *el-Hazer fî emri'l-Hadır*, Beyrut 1991, s. 98.

(Hulûd= الخلود)'un ebedilikle aynı anlama geldiği, Hızır'ın hayatının kıyâmet öncesi meydana gelecek toplu ölümden sonra ereceği, dolayısıyla Hızır'ın hâlid olma vasfını kazanmasının imkan dâhilinde olmadığı şeklindedir.⁴²

b2. “Yüz yıl sonra, şu anda dünya üzerinde canlı olanlardan hiç birisi kalmayacak.” hadisiyle ilgili olarak ise Bursevî şunları söyler: “Bu hüküm çoğunluk için geçerlidir. Yüz yılın üzerinde yaşayan nadir insanlar açısından geçerli olamaz. Sözelimi Selman ve Ebü't-Tufeyl yüz yıldan fazla yaşamışlardır. Hâlbuki Peygamberimiz (sav) o zaman haber verirken onun yanındaydılar.”⁴³

Aliyyü'l-Kârî'nin bu delile verdiği cevap garip; garip olduğu kadar da ciddidir. O, hadiste ‘dünya üzerinde’ dendiğine dikkat çekerek “Belki de hadisin söylendiği anda yeryüzünde değildi; atmosferde veya su üzerindeydi!” demektedir.⁴⁴

b3. “Benden sonra peygamber gelmeyecek.” hadisinin bu konuda delil kabul edilmesi yersizdir. Çünkü biz biliyoruz ki, Hz. İsa (as) kesinlikle peygamberdir ve ahir zamanda yeryüzüne inerek Peygamberimizin (sav) şeriatıyla hükmedeceği de malumdur. O halde bu genel olumsuz hüküm (nefiy), daha önce görev almış bir peygamberin varlığına değil de, peygamberlikle ilgili yeni bir görevlendirilmeye yönelik olmalıdır.⁴⁵

Bu arada, Hızır'ın yaşadığına inananların onu ‘yüzde yüz beşer’ olarak gördükleri de söylenemez. Sûfîler arasında yaygın bir telakkîye göre

42 Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1306, II/499.

43 Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, II/499. Bu paragrafta teknik bir hata söz konusudur. Zira hadisçilere göre “Sahâbîlerin en son öleni Ebü't-Tufeyl Âmir b Vâile el-Leysi'dir ve hicretin yüzüncü yılında ölmüştür. ...Müslim demiştir ki: Ebü't-Tufeyl, 100 senesinde öldü ve Resûlullâh'ın (sav) ashâbından en son vefat eden o idi.” (Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs bişerhi Elfiyeti'l-Hadis*, Beyrut 1992, s. 359. İbnü's-Salâh da *Ulûmü'l-Hadis*'inde bunu kaydeder: Dîmeşk 1986, s. 300-301.) Ayrıca metinde geçen ‘yüz yıldan fazla yaşama’ sınırının şahsî olmayıp ‘hadisin ifade edildiği andan itibaren en fazla yüz yıl yaşamayı’ ifade ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

44 Aliyyü'l-Kârî, *el-Hazer fi emri'l-Hadır*, s. 98.

45 İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/436; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, II/499. Ayrıca paralel bir görüş için bkz: es-Sekkâf, Hasan b. Ali, *el-Kavlü'l-Atır fi Nübüvvet Seyyidina el-Hadır*, Amman 1992, s. 21.

“Hızır best (البسط) ’tan, İlyâs ise kabd (القَبْد) ’dan kinâyedir.”⁴⁶

İbn-i Arabî bunu şu şekilde ifâde eder: “Hızır: Kendisiyle best anlatılmak istenir. İlyâs: Kendisiyle kabd anlatılmak istenir.”⁴⁷

Hızır, bir yandan bu şekilde ıstılahlaştırılırken, diğer yandan da makamlaştırılmıştır. Yani her asrın hak eden sûfisinin taşıyabileceği bir ‘Hızırlık’ unvanından bahsedilmektedir:

“Hatta makâmât-ı velâyette bir makam vardır ki ‘Makâm-ı Hızır’ tabir edilir. O makâma gelen bir velî, Hızır’dan ders alır ve Hızır ile görüşür. Fakat bazen o makam sahibi -yanlış olarak- ayn-ı Hızır (Hızır’ın kendisi) telakkî edilir. ...Şeyh Sadrüddin Konevî, *Tebssiratü’l-Mübtedî ve Tezkiratü’l-Müntehâ* nâmındaki eserinde, Hızır aleyhisselâmın âlem-i misâlde olduğunu nakletmiştir.”⁴⁸

C. İlyâs ile alâkası var mı? (Kitabı Mukaddes’te Hızır)

Bu bölümde öncelikle Kur’an-ı Kerim’in İlyâs, İdris ve Elyesa peygamberler ile ilgili ayetlerine bakılacaktır:

a. İlyâs (as):

“Zekeriya’yı, Yahya’yı, İsa’yı, İlyâs’ı doğru yola erdirmiştik. Bunların hepsi sâlih kimselerden idi.”⁴⁹

“Şüphesiz, İlyâs da peygamberlerden idi. Hani kavmine şöyle demişti: ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Yaratıcıların en güzelini, sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbi olan Allah’ı bırakarak Baal’e mi tapıyorsunuz?’. Onu yalanladılar. Bu sebeple onlar (cehen-neme) götürüleceklerdir; ancak Allah’ın ihlâslı kulları başka. Sonradan gelenler içerisinde ona güzel bir ad bıraktık. İlyâs’a selam olsun.

46 Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, II/499. Ayrıca Musa-Hızır kıssasının geneli hakkında Bursevî’nin görüşlerinin toplu değerlendirmesi için bkz: Bardakçı, Necmettin, “İsmail Hakkı Bursevî’nin Musa-Hızır Kıssası Yorumunun İlim-Marifet Uygunluğu Açısından Değerlendirmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, sayı: 5, s.90-100.

47 İbn Arabî, *Mucemü Istilâhâtı’s-Sûfiyye*, Beyrut 1990, s. 68.

48 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V/3261.

49 En’âm 6/85.

Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o bizim mümin kullarımızdandı."⁵⁰

b. İdrîs (as):

"Kitapta İdrîs'i de an. Şüphesiz o doğru sözlü bir kimse, bir nebi idi. Onu yüce bir makama yükselttik"⁵¹

"İsmail'i, İdrîs'i ve Zülkifl'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi. Onları da rahmetimizin içine soktuk. Şüphesiz onlar salih kimselerdendi."⁵²

c. Elyesa' (as):

"İsmail'i, Elyesa'ı, Yûnus'u ve Lût'u da hidayete erdirmiştik. Her birini âlemlere üstün kılmıştik."⁵³

"İsmail, Elyesa' ve Zülkifl'i de an. Onların her biri iyi kimselerdi."⁵⁴

İlyâs, İdrîs, İsa ve Elyesa' (as), hem peygamberlikleri, hem isimleri, hem de tebliğ iklimleri bakımından birbirine gayet yakın olan peygamberlerdir. Hz. İsa (as) istisna edilirse, diğer üç ismin kimliklerinin sık sık karıştırıldığı -en azından benzetildiği- söylenebilir.

Kitabı Mukaddes'in Eski Ahit (Tevrat) bölümünde adı geçen ve serüvenlerinden bahsedilen İlya, İslam kültürüne geçerken Arapçalaşan şekliyle İlyâs'tır.⁵⁵ Yanından ayrılmayan müridi Elişa ise Elyesa'dır.

Hızır bağlantılı tesbitlere geçmeden önce, Kitabı Mukaddes'in ne peşinen doğrulanabilir, ne de toptan yanlışlanabilir satırlarından, İlyâs (İlya) ile ilgili bazı pasajlar sunmak faydalı olacaktır:

"Ve Omri'nin oğlu Ahab, kendisinden evvel olanların hepsinden ziyade Rabbin gözünde kötü olanı yaptı. Ve vaki oldu ki, Nebat'ın oğlu Yeroboam'ın suçlarında yürümek bir şey değilmiş gibi, Saydalılar kralı Etbaal'ın kızı İzebel'i de karı olarak aldı, ve gidip Baal'a kulluk etti ve ona tapındı. Ve Samiriye'de yaptığı Baal evinde

50 Sâffât 37/123-132.

51 Meryem 19/56-57.

52 Enbiyâ 21/85-86.

53 En'âm 6/86.

54 Sâd 38/48.

55 Ocak, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyâs Kültü*, s. 80. Bu isim batı dillerinde Elia şeklinde yer almıştır. Bkz: Meydan Larousse, İstanbul 1971, VI/285.

Baal için mezbah kurdu.⁵⁶

“Ve Ahab İlyâ’yı karşılamak için gitti. Ve vaki oldu ki, Ahab İlyâ’yı görünce Ahab ona dedi ki: Ey İsraili derde sokan adam, sen misin? Ve dedi: İsraili derde ben sokmadım, ancak sen ve babanın evi, Rabbin emirlerini bırakarak siz soktunuz, ve Baaların ardınca gittin.”⁵⁷

Görüldüğü gibi bu satırlarda da Hz. İlyâs’ın (as) Baal adlı puta tapmamaları konusunda toplumuna yaptığı uyarılar (yukarıda Sâfât suresinden nakledilen ayetlerde olduğu gibi) yer almaktadır. Yukarıdaki atışmayı müteâkiben Tevrat’ta İlyâ ile düzenin din adamları arasında gerçekleşen ‘Tanrıya boğa takdîmi konulu’ Hâbil ve Kâbilinkine benzer dua düellosu ayrıntılarıyla anlatılır. İlyâ –Hz. İbrahim’i andıran- muhatabın putunu küçümseme ve alaya alma tavrını sergilemektedir. İlgili bölümler şöyledir:

“Ve Ahab bütün İsrail oğullarına gönderdi ve peygamberleri Karmel dağına topladı. Ve İlyâ bütün kavme yaklaşıp dedi: Ne vakte kadar iki tarafa topallayacaksınız? Eğer Yehova Allah ise O’nun ardınca yürüyün; ve eğer Baal ise onun ardınca yürüyün. Ve kavim ona hiç bir cevap vermedi. Ve İlyâ kavme dedi: Rabbin peygamberi olarak ben, yalnız ben kaldım; fakat Baal’ın peygamberleri dört yüz elli kişidirler.”⁵⁸

“Ve kendilerine verilen boğayı alıp hazırladılar, ve sabahtan öğleye kadar: Ey Baal, bize cevap ver, diye Baal’ın ismini çağırdılar. Fakat ses yoktu, ve cevap veren yoktu. Ve yaptıkları mezbahın etrafında sıçraştılar. Ve vaki oldu ki, öğleyin İlyâ onlarla eğlenip dedi: Yüksek sesle çağırın; çünkü o bir ilahdır, ya dalgındır, yahut helâdadir, ya yolculuk ediyor, belki de uykudadır da uyandırmak gerek.”⁵⁹

“Ve akşam takdimesi arz olunacağı zaman vaki oldu ki, peygamber İlyâ yaklaştı, ve dedi: Ey İbrahim’in, İshak’ın, ve İsrail’in Allah’ı Rab! Bugün bilinsin ki, İsrailde sen Allahsın, ve ben senin kulunum, ve bütün şeyleri senin sözünle yaptım. Bana cevap ver Ya Rab, bana cevap ver, ve bu kavim bilsinler ki, Ya Rab, sen Allahsın, ve onların yüreğini sen geri çevirdin. Ve Rabbin ateşi düştü... Ve bütün kavim gördü, ve yüz üstü düştüler, ve dediler: Yehova Allahlı, Yehova Allahlı.”⁶⁰

Bu ifadelerde (son cümledeki tasdik çıkarılırsa) Kur’an-ı Kerim’e terslik yoktur. Ayrıca “Bütün şeyleri senin sözünle yaptım.” cümlesi de Hızır’ın “Ben bunları kendi görüşüme göre yapmadım.”⁶¹ sözüne çok benzemektedir.

56 Kitabı Mukaddes, İstanbul 1969, I. Kırallar, XVI/30-32. (Alıntılarda imla üzerinde değişiklik yapılmamıştır.)

57 I. Kırallar, XVIII/16-18.

58 I. Kırallar, XVIII / 20-22.

59 I. Kırallar, XVIII/26-27.

60 I. Kırallar, XVIII/36-39.

61 Kehf 18/82.

Bu cüzî/lafzî benzerliğin dışında, Hızır ve İlyâs arasında şekli benzerlikler de söz konusudur. Mesela Kitabı Mukaddes Hz. İlyâs için "Gilead'da olan gariplerden Tişbeli İlya" der.⁶² Bu, 'Rahmete mazhar olmuş bir Allah kulu'⁶³ inancına sadelik ve yaşayışta sıradanlık açısından uygun düşmektedir. "Ve vaki oldu ki, İlya bunu işitince yüzünü cübbesiyle örttü, ve çıkıp mağaranın ağzında durdu."⁶⁴ cümlesini okuyan konuyla ilgili bir kişinin aklına ise ister istemez 'Müseccen sevbehû' gelir.⁶⁵

İslâmî eserlerde müşahede edilen Hızır-İlyâs yakınlığı ise, yılın belli bir gününde bir araya gelip görüşme, kucaklaşma, yiyip içme ve dualaşarak ayrılma seviyesindedir.⁶⁶ Yine yaygın bir kabule göre, Hızır denizlerde, İlyâs ise karalarda görev yapmaktadır. "Hasan-ı Basrî'den kendisinin şöyle dediği rivayet olunur: İlyâs karalara bakmakla görevlendirilmiştir, Hızır da denizlere. Her ikisine de, ilk sayhaya kadar kalıcılık verilmiştir. Her yıl belli bir mevsimde bir araya gelirler."⁶⁷

Bu arada, İdris ile İlyâs'ın aynı şahıs olduğunu düşünen İslâm âlimlerinin varlığına işaret etmek de yerinde iyi olacaktır:

"İbn Mes'ud ve İbn Abbas'tan gelen rivayetlerde, İlyâs'ın İdris olduğu belirtilmektedir."⁶⁸

"İbn Mes'ud'dan 'İsrâil Yâkup'tur; İlyâs ise İdristir.' dediği rivayet edilir."⁶⁹

62 I. Kırallar, XVII/1.

63 Kehf 18/65.

64 I. Kırallar, XIX/13.

65 Hz. Musa'nın (as) Hızır'la ilk karşılaşmasını anlatan hadislerde geçen bu ibare 'elbisesini başına sarmış' anlamındadır ve yere uzanmış yatmakta olan Hızır'ı tasvir eder.

66 Her yıl 6 Mayıs günü düzenli olarak icrâ edilen Hıdırellez (Hızır-İlyâs) şenlikleri, işte bu birleşmelerin hatırasınadır. Geniş bilgi için bkz: Ocak, *age*, s.141-162.

67 İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/432. Müellif, bu mealde aralarında merfûlar da olan pek çok rivayete yer verir. Şehâvî ise hocasının bu tavrını olumlu bulmayarak eleştirir ve şöyle der: "... Merfûsu da, diğerleri de toptan zayıf olan daha nice şeyler... Hocamız -Allah rahmet eylesin- *İsâbe*'sinde pek çoğuna yer vermiş; yalnız hiç birisi sabit olamaz." (Şehâvî, *el-Mekâsîd*, Mısır 1956, s.21-22.)

68 Buhârî, *Ehâdisü'l-Enbiyâ*, 4. (Değerlendirme İmam Buhârî'ye âittir.)

69 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kâhire 1967, XV/115.

“İlyâs: Kendisiyle kabd anlatılmak istenir. Zira o, İdris'tir. Ayrıca ruhani âleme yükseltilmesi de bunda etkilidir.”⁷⁰

İdris Peygamber Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği gibi⁷¹ göğe kaldırılmıştır. Buna paralel olarak, Mirâcı anlatan hadislerin gök katlarındaki nebîlerin adlarını içerenlerinin tamamı, Peygamber Efendimiz'in (sav) semânın dördüncü katında Hz. İdris'e uğradığını ve onunla selamlaştığını belirtmektedir.⁷² Sözün burasında, tekrar Kitabı Mukaddese dönerek üç önemli bilgiye işaret etmek gerekir. Bunlardan birincisi, 'İlyâ'nın göğe çekildiğine' dair ifadelerdir:

“Ve vaki oldu ki, onlar [yani İlyâ ve Elişe/İlyâs ve Elyesa'] yürüyüp konuşurlarken, işte, ateşten araba ve ateşten atlar, ve ikisini birbirinden ayırdılar; ve İlyâ kasırgada göklere çıktı...”⁷³

İkincisi, İlyâ'nın kıyametten önce yeryüzüne ineceği açıklamasıdır:

“İşte, Rabbin büyük ve korkunç günü gelmeden önce, ben size peygamber İlyâ'yı göndereceğim. O da babaların yüreğini oğullara, ve oğulların yüreğini babalarına döndürecek; ta ki, gelip dünyayı lanetle vurmayım.”⁷⁴

Üçüncüsü ve Musa-Hızır bağlantısına en açık göndermeyi yaparı ise İncillerde yer alan “Dağda dua ederken, Musa ile İlyâ'nın birlikte İsa Peygamberi ziyarete gelmeleri” mucizesidir:

“Ve vaki oldu ki, bu sözlerden sekiz gün kadar sonra, Petrus, Yuhanna ve Yakubu beraberinde alıp dua etmek için dağa çıktı. Dua ederken yüzünün görünüşü başka oldu ve esvabı ak ve çok parlak oldu. Ve işte, iki kişi onunla konuşuyorlardı; bunlar Musa ve İlyâ idiler ki, izzetle görünüp yakında Yerusâlim'de vaki olacak intikalini söylüyorlardı. Fakat Petrus ve onunla beraber olanlara uyku basmıştı. İyice uyandıkları vakit ise, İsa'nın celalini ve kendisi ile beraber duran iki kişiyi gördüler. Ve vaki oldu ki, onlar İsa'nın yanından ayrılırlarken, Petrus ne söylediğini bil-meyerek İsa'ya dedi: Üstat, bizim için burada bulunmak iyidir; biri sana, biri Musaya ve biri İlyaya üç çardak kuralım. Petrus bunları söylerken, bir bulut geldi, on-

70 Seyyid Şerif Cürçânî, *Ta'rifât*, İstanbul 1318, s.23. İbn Kesir *el-Bidâye*'de, Dahhâk b. Müzâhim'in de bu görüşte olduğunu belirtmekte ve Abdullah b. Mes'ûd'un, Sâffât sûresinin İlyâs aleyhisselâmla alakalı olan 130. âyetini 'İlyâsın' yerine 'İdrâsın' diye okuduğunu kaydetmektedir. (*el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I/339)

71 Meryem 19/57.

72 Bkz: Suyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, Beyrut 1985, I/252-296. Suyûtî, kırk küsur sayfada, mirâcın detaylarını aktaran ve toplam 31 sahâbiden gelen rivâyetleri yine bir o kadar kaynağa dayanarak sunmaktadır. Bu rivâyetler kapsamında İdris ismi tespit edilmiş; ama İlyâs ya da Hızır ismine rastlanmamıştır.

73 Kitabı Mukaddes, II. Kırallar, II/11.

74 Malaki, IV/5-6. Eski Ahit (Tevrat) bu iki cümleyle sona ermektedir.

lara gölge saldı; ve buluta girerken şakirtler korktular. Buluttan: Seçtiğim oğlum budur, onu dinleyin, diye bir ses geldi. Ve ses geldiği vakit, İsa yalnız bulundu. Ve onlar sustular, ve o günlerde kimseye gördüklerinden bir şey söylemediler.”⁷⁵

İlya (İlyâs) ile Hızır'ın aynı kişi olabileceği konusunda ilginç bir diğer tespit de isim yakınlığıdır. Ölümsüz olma, olağanüstü güçlerle bezenme, sürekli seyahat etme, sıkıntıya düşen insanlara ani destekler verebilme gibi ortak bir fonksiyonda buluşan bu iki ismin tek bir şahıs olabileceğini vurgulayan Ocak⁷⁶, bir delil daha ileri sürer. O da, Hızır'ın (as) nesebi konusunda İslâm âlimlerinin kabulüne mazhar olan silsilenin başındaki 'Belya' isminin Kitabı Mukaddesin İlyâs (as) için kullandığı 'İlya' isminden hiç de farklı görünmemesidir.⁷⁷

Bir diğer ilginç istidlâl, Hızır'ın oturduğu yerin yeşermesi olayıyla alakalıdır. Ebû Hüreyre'den nakledilen bir hadiste bu durum şöyle anlatılır: “Hızır'a Hızır dendi; çünkü bembeyaz çorak bir yere oturunca, orası altından böyle yeşilleniverdi.”⁷⁸

Bilindiği gibi Hızır'ın orijinali olan 'Hadır' kelimesi Arapçada 'yeşil' anlamına gelmektedir. Bu bilgi ışığında hadisi aşağıdaki alıntıyla yan yana düşünmek mümkündür:

“Ve ona söyleyip de: Orduların Rabbi şöyle söyleyip diyor: İşte, adı Filiz (Yeşil) olan adam; ve o durduğu yerden filizlenecek; ve Rabbin mabedini yapacaktır.”⁷⁹

Neticede Hızır bir lakap, İlyâs (veya İdris) ise bir isimdir.

Sonuç

Makaleye temel oluşturan İbn Abbas rivayeti, Kehf suresinde anlatılan ve bir tarafı Hz. Musa olduğu halde diğer tarafın kim olduğu

75 Kitabı Mukaddes, Yeni Ahit (İncil), Luka, IX/28-36. Rivayetin benzer versiyonları için bkz: Matta, XVII/1-8; Markos, IX/2-8. Bu, Hz. İsa'nın (as) gösterdiği pek çok mucizeden bir tanesi olabilir. 'Oğlum' hitabı ise elbette yanlıştır.

76 Ocak, *age*, s.80-81.

77 Bazı kaynaklarda Hızır'ın tam adı olarak İlya isminin verildiği de görülmektedir: “...Sözelimi Vehb b Münebbih diyor ki: İlya b. Melkân...” (Kurtubi, *age*, XI/44)

78 *Müsned*, XIII/474 (8113); Buhâri, *Ehâdisü'l-Enbiyâ*, 27 (3402).

79 Kitabı Mukaddes, Zekerya, VI/12. Ayrıca bkz: A.J.Wensinck, “Hızır”, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1977, V/461; Ocak, Ahmet Yaşar, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyâs Kültü*, s.60-61.

konusunda isim zikredilmeyen ibret dolu kıssanın aydınlatılması açısından önemli bir veridir. Bu veri, kıssada “kullarımızdan bir kul” olarak nitelenen kişinin Hz. Hızır olduğu hakkında bilgi sunmakla kalmamakta, aynı zamanda kıssada söz konusu edilen “Musa” kimliğinin, İsrailoğulları’na peygamber olarak gönderilen Hz. Musa olmadığı yönündeki iddiaları da çürütmektedir. Ayrıca hadisin *Sahî-hayn*’deki varlığı, etraflı bir sened tenkidine gerek duyulmamasını ve böylece metin tahliline daha ziyade yönelebilmeyi sağlamıştır.

İlim adamlarının sahip oldukları formasyonlar (müfessir, tarihçi, sûfi vb.) kıssaya bakışlarını ve Hızır konusundaki algılarını doğrudan etkilemiş görünmektedir. Özellikle Hızır’ın peygamber olup olmadığı ve halen yaşayıp yaşamadığı hususlarına dair düşünce ve yazılarda bu farklılaşmayı izlemek mümkündür. Sözgelimi kimi tefsirciler Hızır’ın veli olduğunu kabullenmenin doğuracağı fikhî ve itikadi karışıklıklara önem verirken, tasavvuf kültüründe Hızır sadece zaman zaman görüşülebilen bir kişi değil, nefis terbiyesi neticesinde ulaşılan bir makam olarak da değerlendirilmiştir.

Hızır’ın (as) yaşayıp yaşamadığı konusunda âlimlerin ağırlıklı tercih ettiği görüş, İbn Kesir’in de cumhura nisbet ederek belirttiği gibi, onun halen hayatta olduğudur. Diğer taraftan, Hızır’ın Resulullah (sav) döneminde yaşadığı ve Peygamber Efendimiz (sav) ile görüştüğü yönünde rivayet edilen hadisler güvenilemeyecek derecede zayıftır.

Kitab-ı Mukaddes ile yapılan bu mukayeseli çalışma, Hz. İdris ve Hz. İlyâs üzerine ilginç bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Bu bulgular arasında, İdris ve İlyâs isimlerinin aynı kişiyi ifade ettiğini belirten veriler, gökyüzüne yükseltme konusunda Hz. İsa ile birlikte ele alınmalarını öngören değerlendirmeler ve kavimleriyle yaptıkları mücadelenin Kur’an-ı Kerim’deki ayetlere paralel düşen anlatımları sayılabilir. Yine kıssanın bilgi teorileriyle ilişkisi ve özellikle ilm-i ledünni kavramı üzerinde de çeşitli araştırmalar yapılmıştır.⁸⁰

80 Bir örnek olarak bkz: Albayrak, İsmail, “Kur’an ve Tefsir Açısından Hızır Kıssası ve Ledün İlmi”, Kur’an ve Tefsir Araştırmaları: (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-I), 2003, cilt: V, sayı: , s. 187-210.

Kaynaklar

Kur'an-ı Kerim.

Ahmed b. Hanbel, Ebü Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybâni el-Bağdâdî (241/856), *el-Müsned*, I-L (thk. Şuayb Arnavut ve diğerleri), 1. Baskı, Beyrut 1999.
Albayrak, İsmail, "Kur'an ve Tefsir Açısından Hızır Kıssası ve Ledün İlmi", Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-I), 2003, cilt: V, sayı: , s. 187-210.

Âlûsî, Şihâbüddîn es-Seyyid, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesâ-nî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut -Trs.

Bardakçı, Necmettin, "İsmail Hakkı Bursevî'nin Musa-Hızır Kıssası Yorumunun İlim-Marifet Uygunluğu Açısından Değerlendirmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, sayı: 5, s. 81-103.

Buhârî, Ebü Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *es-Sahîh (el-Câmi'ü'l-müsne-dü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlüllâh sallallâhu aleyhi vesellem ve sünenih ve eyyâmih)*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârü's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1306.

Cürcânî, Seyyid Şerîf (816/1413), *et-Ta'rîfât*, İstanbul 1318.

Çelebi, İlyas, "Hızır", DİA, XVII/406-409.

Debbâğ, Abdülazîz, *Kitâbü'l-İbrîz*, İstanbul 1976.

Ebü Davud, Süleyman ibn'ül-Eş'as es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârü's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.

Ebü Hayyân, Abdullah Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-Muhîr*, Beyrut trs.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1982.

İbn Arabî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ali (638/1241), *Mu'cemü Istilâhâtî's-Sûfiyye*, (thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Dârü'l-İmâm Müslim, 1. Baskı, Beyrut 1990.

İbn Atâillâh el-İskenderî, *Letâifü'l-Minen fi Menâkıbi Ebi'l-Abbâs el-Muresî ve Şeyhi-hî Ebi'l-Hasen*, I-II, (nşr. Abdülhamîd Ahmed Hanefî), Mısır 1357. (Şa'rânî'nin *Letâifü'l-Minen ve'l-Ahlâk*'nin hâmişinde)

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ebü'l-Fadl Ahmed ibn Ali (852/1448), *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, I-IV, Beyrut 1328.

İbn Kesîr, İsmâ'il b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, (nşr. Abdurrahmân ed-Dûkî ve Muhammed Gâzî Beydûn), Dârü'l-Ma'rîfe, 3. Baskı, Beyrut 1998.

İbnü's-Salâh, Ebü Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî (643/1246), *Ulûmü'l-Hadîs*, (thk. Nûruddîn İtr), Dârü'l-Fikr, Dîmeşk 1986.

Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn, *Mehâsinü't-Te'vîl*, Mısır 1959.

Kitabı Mukaddes, İstanbul 1969.

Kurtubî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XVIII, Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, Kâhire 1967.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâle*, (thk. Ma'rûf Züreyk-Ali Abdülhamîd Baltacı), Dârü'l-Cil, 2. Baskı, Beyrut 1990.

Mevdüdü, Ebü'l-Alâ, *Tefhîmü'l-Kur'an*, I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.

- Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (İA), 1. Baskı, İstanbul 1986.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim ibnû'l-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri (261/875), *es-Sahih*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârû's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.
- Nevevî, Yahya b. Şeref (676/1278) *Şerhu Sahîhi Müslim*, I-XVIII, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dârû'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1995.
-, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, I-III, Beyrut trs.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyâs Kültü*, Ankara 1990.
- Öztürk, Mustafa, "Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2003, sy.14-15, s.245-281.
- Şehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân (902/1497), *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadis*, Beyrut 1992.
-, *el-Mekâsîdü'l-Hasene*, Mısır 1956.
- Sekkâf, Hasan b. Ali, *el-Kavlü'l-'Atır fi Nübüvvet Seyyidinâ el-Hadır*, Amman 1992.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir (911/1506), *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, Beyrut 1985.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevra (279/892), *es-Sünen*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârû's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.
- Uysal, Muhittin, "Tespit ve Yorum Bakımından Hızır'la İlgili Haberler", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 2000, X/337-365.

Abstract: *The Khidr Culture and Identity in the Context of İbn Abbas Hadith* The parable of Moses-Khidr is an important subject in term of hadith, such as other branches in İslamic literature. An authentic hadith transported by İbn Abbas adds some interesting details to the information contained in the Qoran about the parable.

This article aims to examine the Khidr culture and identity based on the verses of Surah al-Kahf and the relevant İbn Abbas hadith. This review will refer to the Qoran commentary and mysticism books, the matters of Khidr's life and prophethood, and will include comparisons with the bible.

Key Words: Moses, Khidr, Hadith, Qoran, Khidr's life, Khidr's prophethood.